

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
NOVEMBER 2019

**XITSONGA RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA: PAPILA I
XITSONGA FIRST ADDITIONAL LANGUAGE: PAPER I**

Nkarhi: 2½ wa tiawara

100 wa timaraka

HLAYA SWILERISO LESWI LANDZELAKA HI VUKHETA

1. Papila leri ri na 16 wa tipheji. Kamba loko papila ra wena ri helerile.
  2. Hlaya swivutiso hinkwaswo hi vukheta.
  3. Hlamula swivutiso HINKWASWO.
  4. U komberiwa ku sungula xivutiso xin'wana na xin'wana eka pheji yintshwa.
  5. Swi ta vuyerisa wena loko u tsala swi saseka no vonaka u tlhela u andlala ntirho lowu baseke.
  6. Nombora tinhlamulo ta wena ku ya hilaha swivutiso swi nomboriweke hakona.
-

XIYENGE XA A XIMBANGU**XIVUTISO XA 1 PROSI**

Hlaya xitshuriwa xa A na xa B kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka swona.

XITSHURIWA XA A**SWO DYONDZERIWA**

Khangela Mzambhala a a swi naverile ku va xanchumu evuton'wini bya yena. A a tsakela ku vulavula no hanya Xilungu, kambe a nga kondzelelangi ku nghena xikolo. U tshikile xikolo eka ntangha nhungu leyi ku nga Giredi ya khume sweswi. A nga tshikisangi hi munhu xikolo, yena n'wini a a vona vanghana va n'wi siya hi ta silabasi ya vutomi: ku hola leyi nga ta ba yena na ku tilawula hi yona a xava leswi a swi lavaka. Ku navela loku, hi kona ku nga yenga mbilu ya Khangela a kala a tshika xikolo.

Ku tswala va tswala ntsumbu a va tswali mbilu. Mzambhala u lo twa loko n'wana a ku u kumile ntirho etihofisini ta magqweta. Ntirho wa kona a wu ri wo fambisa poso no endla tiya. Mphamo lowu a va n'wi tshembisile wona a wu ringanile, a wu nga ringanangi. Leswi Khangela a a ha ri mufana wo ka a nga si va na joko ro tika, eka yena muholo wa yena a yi nga ri mhaka yo karhata.

Ntirho wa Khangela, loko gqweta ra ha humahumile, a ku ri ku tsala mavito na tiadirese ta varili no va byela siku leri va faneleke ku ta hi rona ku ta vonana na gqweta. Khangela u sungurile ku tirha ku tlula mpimo. A a nga ha tivi ndzelekano wa ntirho wa yena. Ntirho lowu se a a tirha wona a a lo tithola ku wu endla, a hi wona lowu gqweta ri nga n'wi tholela wona. A a nga ha endli swona leswo byela munhu leswaku a ta siku ro karhi, hi nkarhi wo karhi ntsena, a a amukela nandzu hi xitalo a tlhela a konanisa murili leswaku a ta kota ku tiva vuxokoxoko bya mhaka.

Pho, leswi a a ri na xihofisana na riqingho, u nyanyile ku tinyika xiyimo xa gqweta. Leswi se Khangela a a toloverile tihakela leti a ti hakerisiwa hi gqweta eka milandzu yo hambanahambana, u engeterile mali eka nandzu wun'wana na wun'wana lowu nga tshukaka wu tisiwa gqweta ri nga ri kona. Lexi Khangela a a xi endla a ku ri ku hakerisa mali yo pfula nandzu leyi a yi nga fiki eka gqweta, no va enawini yi nga ri enawini.

Loko ku tshuka ku fikile murili gqweta ri nga ri kona, Khangela a a teka mali leyi a nga ta va a hakerisile yona a ba hi xikhwama a tlhela a byela murili leswaku loko a tlhela a ta nakambe, a ta na mali muni na leswaku leyin'wana leyi nga ta va yi sele a a fanele ku yi hakerisa ku yini. Ku endla leswi, Khangela a a endlela leswaku lowa murili a nga tshuki a jamukile gqweta ri ri kona leswaku se a a hakerile mali yin'wana eka Khangela.

Xin'wana lexi a xi pfuna Khangela hileswi Xilungu a xi huma hi tinhompfu eka yena. Lowa gqweta a a lerisa yena ku hlamusela varili leswi faneleke ku endliwa na mali leyi faneleke ku hakeriwa. Minkarhi yo tala murili a a nga ki a burisana nchumu na gqweta handle ko yingisela loko Khangela a ri karhi a andlala mhaka eka gqweta.

Majeff na yena a a yisile nandzu wa yena eka gqweta leri Khangela a a tirha eka rona. Tanihi van'wana, na yena u yi munyile mali yo pfula nandzu. Majeff a a lava ku thala nsati wa yena loyi a a ri na vana na yena. Hinkwavo vana lava a va ha ri ehansi ka khumenhungu wa malembe. Majeff a a ri na ku tshemba leswaku a ku nga vi na xo karhata eka nandzu wa yena, wu ta pyanyiwa ku fana na loko ndlopfu yi pyanya risokoti.

Majeff u hlamarile ngopfu siku nandzu wa yena wu nga nghena ekhoto. Majeff u dyile hi nandzu. Nandzu wu nghena. Khangela a a ri kona, a a ri swakwe wonge u lo wa emungomeni. A swi terisa na vusiwana. Nandzu wu tlhuvutsiwa wu vupfa. Xihloka xa nawu xi tirha ntirho wa xona.

'Nkulukumba Khangela Mzambhala, u voniwa nandzu eka milandzu mimbirhi leyi u nga mangaleriwa hikokwalaho ka yona. U tlhela u voniwa nandzu nakambe hikokwalaho ko tiendla gqweta u nga ri na mapapila ya vugqweta. Eka nandzu wa vunharhu, u ta ahluriwa leswaku u nga ha khomeriwi nandzu wa muxaka lowu nakambe kufikela loko ku ta va ku herile ntlhanu wa malembe, kasi eka milandzu lemimbirhi leyo rhanga, u ta fanela ku riha hilaha swi nga kombisiwa eka papila ro londza leri u nga ta ri amukela ku nga ri khale. Loko wo tsandzeka ku riha kambe u ri karhi u tirha, u ta tirhela mali yo hakela xikweleti lexi ejele,' muahluri a va a tirhile wa yena ntirho.

[Xitshuriwa lexi xi huma eka tsalwa ra Mahlori DR Maluleke, Pheji ya 16–23]

SWIVUTISO SWA XITSHURIWA XA A

- 1.1 Hi ku ya hi nhlokomhaka ya xitshuriwa lexi, i yini leswi faneleke ku dyondzeriwa? (1)
- 1.2 Hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti landzelaka: Loko mutsari a ku:
Majeff u dyile hi nandzu, u vula leswaku khoto yi n'wi ...
- A tekerile nandzu wa yena.
B vonile nandzu.
C dyile mali yo tala.
D dyile nandzu wa yena. (1)
- 1.3 Xana Khangela Mzambhala a a tshikile xikolo eka ntangha mani naswona hikokwalaho ka yini? (2)
- 1.4 Boxa ntirho lowu Khangela a a tirha wona loko gqweta a nga ri kona a humile. (2)
- 1.5 Hi xihhi xivangelo xo va Khangela a byerile makhasimende lama faneleke ma vuya leswi a va fanele ku hakerisa xiswona mali leyi saleke? (2)
- 1.6 Hi yihhi mhakankulu leyi mutsari a lavaka ku lemukisa vahlayi yona hi xitshuriwa lexi? (2)
- 1.7 Hlamusela leswi landzelaka hi marito ya wena n'wini:
- 1.7.1 Khangela a a ha ri mufana wo ka a nga si va na joko ro tika. (2)
- 1.7.2 Xilungu a xi huma hi tinhompfu eka Khangela. (2)
- 1.8 Hi yihhi dyondzo leyi u yi kumeke eka xitshuriwa lexi? (2)
- 1.9 Kombisa hilaha nhlokomhaka na hungu ra xitshuriwa lexi swi yelanaka hakona. (2)
- 1.10 Hi ku vona ka wena hikokwalaho ka yini gqweta a nga swi kumangi leswaku Khangela a a tiendlela mali hi makhasimende lama a ma n'wi endzela? (2)
- 1.11 Ku va Khangela a tiendlile gqweta a nga ri na mapapila ya vugqweta swi kombisa yini mayelana na vumunhu bya yena. (2)
- 1.12 Hi xihhi xitsundzuxo lexi a wu ta va u xi nyikile Khangela leswaku a kota ku fikelela ku navela ka yena ko va gqweta? (2)

XITSHURIWA XA B

[Xifaniso lexi xi huma eka webusayiti ya <www.shutterstock.com/search>]

- 1.13 Nyika swiyimo swa vanhu lava nga exifanisweni lexi nga laha henhla. (2)
- 1.14 Hi swihi switandzhaku leswi nga vaka kona loko munhu loyi a etleleke emubedweni a nga kambeli xiyimo xa rihanyu ra yena eka dokodela kumbe muongori? (2)
- 1.15 Hi wihi moya lowu nga kona eka ximunhuhatwa lexi etleleke emubedweni? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

30 wa timaraka

XIYENGE XA B**XIVUTISO XA 2**

Hlaya **XITSHURIWA XA C** laha hansi kutani u landzelela swileriso leswi nga ehansi ka xona.

SWILERISO

Longoloxa **NTLHANU** wa tipoyinti ntsena.

Nombora swivulwa swa wena ku suka eka **1–5**.

Tirhisa marito ya **WENA N'WINI**.

Hlaya xitshuriwa xa C lexi nga laha hansi lexi vulavulaka hi **mahanyelo lamanene ya vutomi**.

XITSHURIWA XA C**MAHANYELO LAMANENE YA VUTOMI**

Ku va munhu a hanya vutomi lebyinene swi vula ku teka swiboho swa kahle swa vutomi bya wena bya siku na siku.

Ku tiolola miri siku rin'wana na rin'wana swi pfuna ngopfu ku hunguta mafurha lama nga le mirini wa munhu ematshan'weni yo va a tshamela ku dya handle ko tiolola.

Mpimo wa swakudya leswi dyiwaka na wona wu le henhla swinene. Munhu u fanele ku dya swakudya swa ntumbuluko swo hambanahambana tanihileswi swi nga matutu vana va Ntavasi leswi a nga hlawulaka eka swona. Ku hanya vutomi lebyinene swi katsa ku dya swakudya leswi swa ha ku swekiwaka ku tlula ku xava leswi swekiweke khale, leswi taleke hi mafurha na munyu kambe swi ri na swakudya switsongo leswi akaka miri.

A swi olovi ku papalata chukele ro tala emirini wa munhu hikuva ri kona eka swo nwa, swakudya swa namixo, swa le swikotlolweni na le ka tijuzi. Ndlela yo olova yo va munhu a hunguta ku dya chukele ro tala i ku hunguta swakudya na swo nwa leswi nga na mpimo wa le henhla wa chukele. Leswi swi ta pfuna ku hunguta ntiko wa miri, swi hunguta nxungeto wo khoma hi vuvabyi bya mbilu, ku nyuhela na vuvabyi bya chukele.

Ku dzaha fole a swo hunguta vutomi bya munhu hi ku onha swirho swa le ndzeni kambe swi tlhela swi n'wi dyuharisa, swi thyakisa meno na tintiho, swi tsona miri swakudya swi tlhela swi endla leswaku nhlonge ya munhu yi kwalala no basuluka. Swi lava leswaku munhu a va na xivindzi leswaku a ta kota ku tshika ku dzaha fole hikuva ku ri tshika ku va ku ri goza lerinene.

[Xi hundzuluxeriwile ku suka eka webusayiti ya <www.health24.com/dietnfood>]

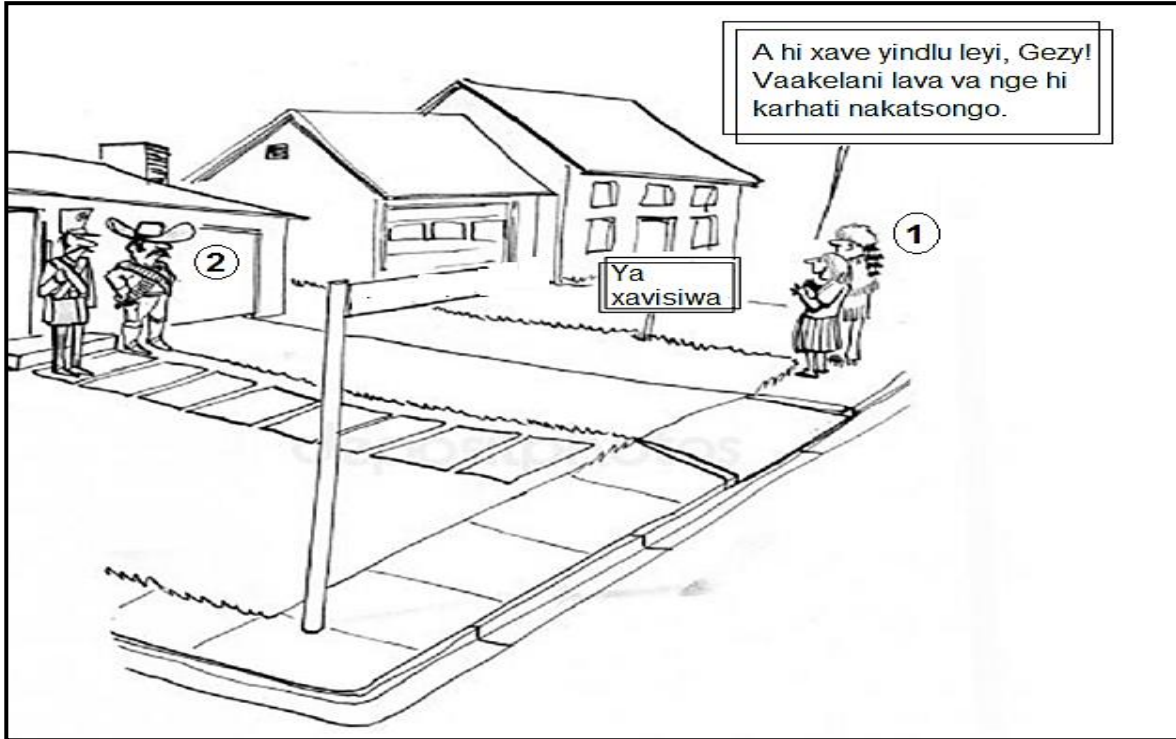
10 wa timaraka

XIYENGE XA C NTIVORIRIMI NA MATIRHISELO YA RIRIMI

XIVUTISO XA 3

Xiya **KHATHUNI** leyi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka yona.

XITSHURIWA XA D

[Khathuni leyi yi huma eka webusayiti ya <www.cartooncollections.com>]

- 3.1 Boxa vuxaka lebyi nga kona exikarhi ka swimunhuhatwa swa nomboro ya 1. (1)
- 3.2 Hi byihi vuxokoxoko byimbirhi lebyi pfumalekaka eka maxaviselo ya yindlu leyi? (2)
- 3.3 Ku nga va ku ri wihi ntirho lowu swimunhuhatwa swa nomboro ya 2 swi tirhaka wona? Seketela nhlamulo ya wena. (3)
- 3.4 Marito ya swimunhuhatwa swa nomboro 1 lama nge: 'Vaakelani lava va nge hi karhati nakatsongo', ya kombisa yini mayelana na ripfalo ra swona? (2)
- 3.5 Hi ku vona ka wena hi swihi leswi swimunhuhatwa swa nomboro ya 1 swi nga vuyeriwaka hi swona eka swimunhuhatwa swa nomboro ya 2 loko swo xava yindlu leyi? (2)

[10]

XIVUTISO XA 4

Xiya xinavetiso lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

XITSHURIWA XA E: XINAVETISO

[Xifaniso lexi xi huma eka webusayiti ya <www.fotosearch.com>]

Rivala ra swihahampfhuka ra OR Tambo ri lo gee, eJohanesburg eKempton Park. Hi ku copeta ka tihlo u fikile laha u hahelaka kona. Haha kambirhi hi ku nyika riendzo rin'we ra mahala. Rivala leri hi rona ro antswa emisaveni hinkwayo. Kahlula u titwisa hi nantswo wo haha u vona Afrika na misava hinkwayo!

- 4.1 Tsala mavito ya munhu loyi a nga eka xinavetiso lexi nga laha henhla. (1)
- 4.2 Tsavula marito yo onga lama tirhisiweke hi mutsari ku onga vahlayi. (1)
- 4.3 Ku ya hi xinavetiso lexi, hi swihi swihlawulekisi leswi tiyisisaka leswaku xihahampfhuka lexi nga exifanisweni lexi nga laha henhla i xa Afrika-Dzonga? (2)
- 4.4 Xana xinavetiso lexi xi kongomisiwile eka vamani naswona lava njhani? (2)
- 4.5 Hi wihi nkoka wo va rivala leri ra swihahampfhuka ri thiywile vito ra OR Tambo? (2)
- 4.6 Kombisa mboyamelatlhelo lowu nga kona eka xinavetiso lexi. (2)

[10]

XIVUTISO XA 5

Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

XITSHURIWA XA F

RIRHANDZU RA MANANA I LWANDLE	
<p>"Vutani a a ri mutswari wa vana lava exikarhi ka vona a ku ri na tithugamama. Nsele wona a a nga ri na wona hambileswi yena a va nga n'wi khomi kahle entirhweni. U te loko a fika ekaya kutani a pfula n'wana a n'wi hlambisa.</p> <p>U ringetile ku n'wi kapurisa mukapu lowu a nga wu ridza hi masi, kambe a swi tsandza ku wu mita. Mukapu a wu khuluka wu kampfunyeka enon'wini loko a n'wi dyisa hi xilepulana.</p> <p>Vutani u fambile a kongoma exibedhlele xa Tlhavula laha a ku tirha Masonja. U kumile rivala hinkwaro ri lo n'walala hi xiambalo xo basa xa vaongori va ri karhi va yimbelela tinsimu ta ntshuxeko, van'wana va tshamile va tidyela mabulu. Loko a nghena ehakeni u hlanganile na manana loyi a a rhangisanile na nuna wakwe va beburile n'wana wa vona wa jaha loyi va ttherisiweke na yena a nga tshunguriwangi. Handle ka lavambirhi, a ku ri na vo hlayanyana lava a va ttherisiwile va tsoniwa na tiphilisi to miyeta ku vava. Vutani u ngenile ehofisini ya vuamukelo bya vavabyi a kuma tifayili ta vavabyi ti hangunuxeriwile ti hangalasiwa ehansi. A ku ri na vangori vanharhu va ri karhi va tsala mavito ya swirho swa NEHAWU leswintshwa. Exikarhi ka swona a ku ri na Masonja. Un'wana wa vaongori u te loko a vona Vutani a yimile enyangweni wo nghena a n'wi hahela hi ku tlatlarhuka a ku: "Heyi n'wina mhani! Hatlisani mi huma! A hi lavi ku siringiwa hina laha! Mi tshama mi tirha mi nga dyi le makaya ya n'wina?"</p>	<p>5</p> <p>10</p> <p>15</p>

[Xitshuriwa lexi xi huma eka tsalwa ra Swa vilula, hi M.T. Ngobeni, P.19–20]

5.1 Nyika mavizweni wa rito leri tikisiweke exivulweni lexi nga laha hansi.

U ringetile ku n'wi **kapurisa** mukapu lowu a nga wu ridza hi masi, kambe a swi tsandza ku wu mita. (1)

5.2 Yisa xivulwa lexi landzelaka eka tlhelo ra nandzulo.

Mukapu a wu khuluka wu kampfunyeka enon'wini loko a n'wi dyisa hi xilepulana. (1)

5.3 Lulamisa swihoxo swa matsalelo eka xivulwa lexi landzelaka:

U kumile rivala hikwaro ri lo n'walala hi xiambalo xo basa xa vaongori va ri karhi va yimbelela tinsimu ta ntshuxeko, van'wana va tshamile va ti dyela mabulu. (2)

5.4 Xiya xivulwa lexi landzelaka. Tihela u xi tsala kambe xi sungula hi ndlela leyi landzelaka.

A ku ri na ...

Handle ka lavambirhi, a ku ri na vo hlayanyana lava a va ttherisiwile va tsoniwa na tiphilisi to miyeta ku vava. (2)

5.5 Xivulwa lexi nga laha hansa xi le ka vunyngi. Tihela u xi tsala kambe u xi yisa eka vun'we.

Mi tshama mi tirha mi nga dyi le makaya ya n'wina? (2)

5.6 Tsala xivulwa hi rito leri tikisiweke, kambe u humelerisa nhlamuselo yo hambana na leyi nga eka xivulwa lexi landzelaka:

Nsele wona a a nga ri na wona hambileswi yena a va nga n'wi khomi kahle entirhweni. (2)

[10]

30 wa timaraka

XIYENGE XA D VUTLHOKOVETSERI**1A XITLHOKOVETSELO XO KA XI NGA RI XA NDZAWULELO****XIVUTISO XA 6 XIMBANGU**

Hlaya xithokovetselo lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

N'WANKUMI – S.J. MALUNGANA

- 1 Eku kuleni ka yena,
- 2 A nga ri na swona hinkwaswo leswi,
- 3 Kambe namuntlha u ganyile, i xitsutsu.
- 4 Pho, swi nga kuma hi mani!

- 5 Misava i ya yena hinkwayo.
- 6 Vanhu a nga va voni.
- 7 Van'wana va vuriwa timbyana.
- 8 Loko van'wana va thyiwa vaN'wathyakeni.

- 9 Wa rivala leswaku hi le misaveni la!
- 10 Wa rivala leswaku vukosi i mberha.
- 11 Swi nga dzudzeka hi ku copeta ka tihlo.
- 12 Swi nyamalalela ra makumu.

- 13 Mpahla ya manyunyu ya losa,
- 14 I matutu vana va Ntavasi.
- 15 O pambula ya mbilu ya siku.
- 16 Hi siku o cinca hi ku rhandza, a vuyelela.

- 17 Mawaku mafumelo yo tano!
- 18 Vo dyela ehenhla tanihi tinhutlwa.
- 19 Swa le hansi a swi langutiwi, a swi rholeriwi.
- 20 VaLazaro a va heli ku ta kombela.

- 21 Kambe a hi ku chava rifu.
- 22 Rifu u ri chava tanihi rihati.
- 23 A nga lavi na leswaku ku vulavuriwa hi rona.
- 24 Rifu a ri hlawuri ndluwa na yena u ta famba.

- 6.1 Hlamusela leswi xitlhokovetselo lexi xi vulavulaka hi swona. (2)
- 6.2 Tshaha ntila lowu kombisaka leswaku vanhu a va tekeriwi enhlokweni hi munhu loyi ku vulavuriwaka hi yena. (1)
- 6.3 Hlamusela leswi ntila wa 10 lowu nge:
"Wa rivala leswaku vukosi i mberha.", wu vulaka swona. (2)
- 6.4 Boxa leswi mutlhokovetseri a vulaka swona hi mintila ya 13 na 14 leyi nge:
"Mpahla ya manyunyu ya losa."
"I matutu vana va Ntavasi." (2)
- 6.5 Hlamusela leswi ntila wa 20 lowu nge:
"VaLazaro a va heli ku ta kombela", wu vulaka swona. (1)
- 6.6 Loko munhu loyi ku tlhokovetseriwaka hi yena a a ri xaka ra wena, a wu ta n'wi tsundzuxa yini mayelana na matikhomelo ya yena? (2)

[10]

1B SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO**NHLENGELO WA VUTLHOKOVETSERI – K.G. BALOYI****XIVUTISO XA 7 XIMBANGU**

Hlaya xithhokovetselo lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

NDZA SWI TIVA – K.G. Baloyi

- 1 U nga kali u ndzi holovela,
- 2 U nga kali u ndzi hlundzukela u ndzi chovola,
- 3 Ndzi swi tiva swinene,
- 4 Leswaku wena hi wena,
- 5 A wu ndzi kohli ndza ku tiva.

- 6 Vona, ndza ku xixima,
- 7 Ndza ku chava,
- 8 A wu voni a ndzi na nomo eka wena,
- 9 Ndza ku tiva wena,
- 10 U nga ndzi hamuti ndzi tweli vusiwana.

- 11 Maxangu ni mavonavona ya misava ndza swi vona,
- 12 A ya nandzihi ndzi ma twile,
- 13 Ntshiva wa nkarhi ndza wu tiva,
- 14 Kunene wona a wu tiyeleki,
- 15 Kambe u nga si ndzi londzovota.
- 16 U nga ndzi jahi ndzi ta eka wena,
- 17 A ndzi nge teki hi munhu u nga chavi,
- 18 Hi wena ntsena u nga ta ndzi londzovota,
- 19 Ndzi tshikenyanana,
- 20 Ndzi nyike nkarhinyana ndzi hlanganisa,
- 21 Ndzima leyi Mumbi a nga ndzi nyika yona,
- 22 U nga ndzi hloveli ndzi wa wena.

- 23 Khwiri ra misava i rikulu,
- 24 Kasi hikwalaho ka yini ku fa ku nga fi?
- 25 Fana wena rifu hi ta wisa.

- 7.1 Hlamusela mhakankulu leyi xitlhokovetselo lexi xi vulavulaka hi yona. (2)
- 7.2 Tshaha ntila lowu kombisaka ku byela munhu hi ku n'wi holovela kumbe ku n'wi karihela. (1)
- 7.3 Hlawula nhlamuselo leyi nga yona eka leti landzelaka: loko mutlhokovetseri a ku:
"Leswaku wena hi wena", eka ntila wa 4 u vula leswaku yena wa ...
- A tikota.
B chaviwa.
C rhandziwa.
D tiviwa. (1)
- 7.4 Hlamusela leswi mutlhokovetseri a vulaka swona hi ntila wa 8 lowu nge:
"A wu voni a ndzi na nomo eka wena." (2)
- 7.5 Nchumu lowu ku vulavuriwaka hi wona eka xitlhokovetselo lexi nga laha henhla wu kahle swinene? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 7.6 Hi wihi nkoka wo va rito Mumbi ri tsariwile hi letere lerikulu eka ntila wa 21, lowu nge:
"Ndzima leyi Mumbi a nga ndzi nyika yona"? (2)
- [10]**

XIVUTISO XA 8 XIMBANGU

Hlaya xithhokovetselo lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

XIFAKI – KG Baloyi

- 1 Lexi hi xona xifaki xa mina,
- 2 Hi xona ximiyeta nyoka xa mina,
- 3 Hi xona tlhari ra ndlala eka mina,
- 4 I xitlhangu xa khwiri ra mina,
- 5 Ndzi tshikeni ndzi xi lilinga.

- 6 Loko mi ndzi twa ndzi vulavulela emarhameni,
- 7 Ndzi va ndzi fundze xona enon'weni,
- 8 Phela xona i xiakamiri xa mina,
- 9 Hinkwako ndzi famba naxo,
- 10 Ndzi nge xi siyi, ndlala i yikulu etikweni.

- 11 Ndzi tshikeni ndzi dya swa nyuku wa mina,
- 12 Ndzi khumuza ndzi khavuta,
- 13 A ndzi lo yiva ndzi tshikeni ndzi khojeta,
- 14 I mintirho ya mavoko ya mina,
- 15 I ntamu wa mina lowu.

- 16 Mi nga ndzi vangisi n'wina malolo,
- 17 A mi ri kwihi loko ndzi rima?
- 18 I "ndza kombela" wa yini?
- 19 A va kombeli ko rimiwa la,
- 20 Kasi swandla sweswo i swa yini?
- 21 A hi swo tirha xana?

- 22 Mina ndzi dya hi mbilu yo basa paa!
- 23 Phela i nyuku wa mina,
- 24 Hayi n'wina va-marhandza-teka,
- 25 N'wina mi ta dya ku vona.

- 8.1 Hlamusela mhakankulu leyi xitlhokovetselo lexi nga laha henhla xi vulavulaka hi yona. (2)
- 8.2 Hi wihi ntila eka ndzimana yo sungula lowu hlamuselaka ku herisa ndlala eka munhu. (1)
- 8.3 Hlamusela leswi mutlhokovetseri a vulaka swona hi ntila wa 15 lowu nge:
"I ntamu wa mina lowu." (1)
- 8.4 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumeke eka xitlhokovetselo lexi? (2)
- 8.5 Hlamusela leswi mutlhokovetseri a vulaka swona hi ntila wa 16, lowu nge:
"Mi nga ndzi vangisi n'wina malolo." (2)
- 8.6 Hi wihi nkoka wa ntila wa 18 lowu nge:
I "ndza kombela" wa yini? (2)

[10]**30 wa timaraka****Ntsengo hinkwawo: 100**